

תעודה כחולה, מצרך מבוקש במזרח ירושלים

תושבי מזרח ירושלים שביקשו אזרחות ישראלית נחשבו פעם לבוגדים ונורמליזציה היתה מילה מגונה. אבל הגדר שהפרידה את העיר מהרשות, הגישה של העירייה, תהליכים כלכליים ואולי גם ההבנה שפתרון מדיני אינו נראה באופק, הובילו לכך שמתחת לפני השטח, מזרח ירושלים מתקרבת למערבה

ניר חסון, צילומים: אמיל סלמן 29.12.2012 08:44

לפני שנה הקימו עיריית ירושלים ודואר ישראל סניף ראשון לחלוקת דואר בכפר עיסאווייה שמתחת להר הצופים. הקמת הסניף היתה חלק ממהלך גדול של שיפור חלוקת הדואר במזרח ירושלים - שכולל גם מתן שמות לרחובות ומספרים לבתים. הרשויות נדחפו למהלך הזה בעקבות עתירה שהגישו התושבים לבג"ץ בסיוע האגודה לזכויות האזרח. במשך תקופה ארוכה התקשתה העירייה לאתר מקום לסניף הדואר בכפר, שכן רוב הבתים בו נבנו באופן בלתי חוקי. "עשרות פעמים הסתובבתי בכפר לחפש מקום, רצינו אפילו לפתוח בבניין של המינהל הקהילתי עד שגילינו שגם עליו יש צו הריסה", מספר יועץ ראש העיר והפרויקטור שלו לענייני מזרח ירושלים, איתי צחר. לבסוף הוקם הסניף בין עמודי היסודות של מגרש הכדורגל השכונתי. אלא שבביליה שלפני החנוכה החגיגית של הסניף בהשתתפות ראש העיר ניר ברקת, ניסו אלמונים להצית את המקום החדש וריססו סיסמאות נגד הנורמליזציה ושיתוף הפעולה עם העירייה. "תושבים התקשרו אלי בבהלה בבוקר", מספר צחר, "אמרו לי, 'אל תשאל, ניסו לשרוף את המקום'. הגעתי לשם ואני רואה 20-30 איש עומדים ומקללים, 'תראה מה עשו הכלבים'. אמרתי, אין בעיה זה ברזל, קצת פיח, אפשר לנקות ונקיים את האירוע כרגיל. הם התארגנו וניקו את המקום וסוכנות הדואר עובדת עד היום בהצלחה".

ראש העיר אכן הגיע באותו יום וחנך את המקום. בדרך הספיקה השיירה שלו לחטוף כמה אבנים, אבל מוכתר הכפר, דרוויש דרוויש, יחד עם חבורת תושבים, הקיפו את הרכב והגנו עליו מהאבנים. סיפורו של סניף הדואר בעיסאווייה משקף היטב את המגמות הסותרות ששולטות היום במזרח ירושלים. לצד הקצנה לאומית, תמיכה גורפת בחמאס והתנגשויות אלימות, שמוכרות היטב מהחדשות, מתרחשים שינויים מרחיקי לכת בחברה הפלסטינית בעיר שניתן לפרשם כ"ישראלזציה", "נורמליזציה" או פשוט הסתגלות למצב. הרשויות הישראליות, ובראשן עיריית ירושלים, מעודדות ולעתים מובילות את התהליך הזה תוך גילויי גמישות ביורוקרטית מפתיעה.

סממני התהליכים האלה מתרבים: עלייה במספר הפונים לקבלת תעודות זהות ישראליות, עלייה בביקוש לבגרות ישראלית, עלייה ברישום למוסדות אקדמיים ישראלים, ירידה בשיעור הילודה, עלייה במספר הבקשות להיתרי בנייה, עלייה בהתנדבות לשירות לאומי בקרב צעירי מזרח ירושלים, עלייה במדדי שביעות רצון שונים של התושבים, מהפכה בגישה לשירותי בריאות, סקר שמראה שבהסדר הקבע, יותר פלסטינים בירושלים יעדיפו להישאר תחת שלטון ישראלי מאשר לעבור לשליטה פלסטינית ועוד ועוד.

אבל הנתונים היבשים מספרים רק חלק קטן מהסיפור, חלקים אחרים שלו לא ניתנים לכימות מספרי. כך למשל, הנוכחות המורגשת של פלסטינים במרכז ירושלים, בקניונים, ברכבת הקלה ובקניון הפתוח של ממילא. הם שם לא כעובדי ניקיון או שוטפי כלים אלא כצרכנים ומוכרים בחנויות. או שיתוף פעולה המתגבר בין סוחרים בעיר העתיקה, ועדי הורים לילדי בתי ספר ומינהלים שכונתיים לבין העירייה. כל

מי שעוסק במזרח ירושלים מסכים שבשטח מתרחש שינוי שלא היה כמותו מאז כיבוש מזרח העיר ב-67'.

הדעות לגבי מקור השינוי חלוקות. יש שרואים בו שינוי שצמח מלמטה, מתוך תחושת ייאוש מן המצב ומהסיכוי להקמת מדינה פלסטינית. אחרים מצביעים על שינוי הגישה של הרשויות הישראליות ובראשן עיריית ירושלים כלפי מזרח העיר. הכל גם מצינים את גדר ההפרדה - שניתקה באבחה את מזרח ירושלים מהעורף הטבעי שלה, כפרי וערי הגדה המערבית - כגורם שאילץ את תושביה הפלסטינים של אל-קודס לפנות מערבה, לעבר היהודים. פרויקט תשתית ענק אחר שתורם לשינוי הוא הרכבת הקלה, שחוצה את העיר ומקלה מאוד על הגישה מהשכונות במזרח למרכז העיר. כך או כך, רוב התהליכים האלו עוברים מתחת לרדאר תשומת הלב הציבורית בישראל. זאת למרות שההשלכות עשויות להיות דרמטיות, במיוחד בכל הנוגע לסיכוי הריאלי לחלק אי פעם את ירושלים ואת הארץ בכלל. ייתכן מאוד שירושלים כבר בחרה בפתרון הדו-לאומי.

חינוך: הנהירה לבגרות

שלושה חודשים לאחר שישראל כבשה את מזרח ירושלים במלחמת ששת הימים נפתחה בעיר שנת הלימודים. הממשלה, שכבר החליטה על סיפוח מזרח העיר, ביקשה להחיל את תוכנית הלימודים הישראלית על בתי הספר הציבוריים. אלא שהמורים, ההורים והמנהלים סירבו בתוקף ופתחו בשביתה. השביתה הפכה לסמל למאבק של תושבי מזרח ירושלים נגד הנורמליזציה של כיבוש מזרח העיר. השביתה נמשכה שנתיים תמימות, ולבסוף נכנעה ישראל והסכימה שבתי הספר הערביים בירושלים ימשיכו ללמוד לפי תוכנית הלימודים הירדנית, שלימים הוחלפה לתוכנית הלימודים של הרשות הפלסטינית. הניצחון הזה נחשב לאבן דרך במאבקם של הפלסטינים נגד מגמות הסיפוח של ישראל.

אולם בשנים האחרונות נבקעים סדקים בניצחון הזה, כאשר יותר ויותר הורים מעדיפים שילדיהם ילמדו לבגרות ישראלית ויותר מסיימי תיכון מגיעים למכללות מיוחדות שאמורות להכשיר אותם לכניסה לאקדמיה הישראלית. נכון להיום פועלים במזרח ירושלים שלושה בתי ספר שמלמדים לבגרות ישראלית, ובאחרים נפתחות תוכניות מיוחדות לקראת הבגרות. אחד מהם, בכפר צור באהר שבדרום העיר, פתח בשנה שעברה מסלול לבגרות ישראלית. ההנהלה ציפתה לרישום של כ-15 תלמידים, שהוריהם הסכימו לשינוי הזה. בפועל נרשמו מאה תלמידים - ובשנים הקרובות המספר הזה צפוי לעלות.

על פי נתוני משרד החינוך, עלה מספר התלמידים ממזרח ירושלים שניגשו לבחינות הבגרות מ-5,240 בשנת 2008 ל-6,022 בשנה שעברה. עוד כ-400 איש ניגשו בשנה שעברה לבגרות אקסטרנית במזרח ירושלים. באוניברסיטה העברית, במכללות בירושלים ובמקומות אחרים בישראל יודעים לספר על עלייה במספר הסטודנטים הערבים-ירושלמים. במכינה של האוניברסיטה העברית, לדוגמה, לומדים השנה 63 סטודנטים ממזרח העיר, לעומת 39 בשנה שעברה. מוסדות אקדמיים פופולריים אחרים בקרב תושבי מזרח העיר הם מכללת דוד ילין ומכללת הדסה בבירה, ומכללת אלקאסמי בבקא אל-גרביה.

אמאל איוב, ילידת יפו, הקימה ומנהלת את בית הספר פרומיס בבית חנינא, שמלמד לפי התוכנית הישראלית כבר שלוש שנים. "באתי לירושלים לפני 15 שנה ומה שקורה בעיר היום זה משהו חדש לגמרי", היא אומרת. "קודם כל זו הפתיחות. אנחנו בית ספר מעורב, בנים ובנות, פעם זה לא היה בא בחשבון. כשאמא או אבא באים אני רואה בעיניים שלהם מה הסיבות שהם לא רוצים את התאוג'יה (הבגרות הפלסטינית). הם חושבים שזה לא רלוונטי לילדים שלהם כי מאז שיש את גדר ההפרדה יותר קשה להירשם לאוניברסיטה בבית לחם או ביר זית, אז הם פונים להדסה, דוד ילין והאוניברסיטה העברית. שם התאוג'יה לא עוזרת. גם כל האירועים האחרונים במצרים ובמדינות ערב לא מעודדים אותם ללכת ללמוד באוניברסיטאות שם".

במקביל לשינוי בבתי הספר צמחו במזרח ירושלים בשנים האחרונות כעשר מכללות שמתמחות בהכשרה לקראת הרשמה ללימודים באוניברסיטאות ובמכללות ישראליות. אחת הגדולות שבהן היא מכללת אינתא מענא ("אתה איתנו") שברחוב א-זהרא. בכיתה הקטנה מצטופפים תלמידים מכל הגילים שלומדים לבגרות ישראלית ולפסיכומטרי. "פעם זה היה דבר שלא היה מקובל, היו זורקים הערות, 'מה אתה הולך ללמוד אצל היהודים?' עכשיו סגרו את הכל מסביב ואתה חייב להישאר בירושלים", אומר עבד אל-גני, מנהל המכללה.

הוא מוסיף כי "אתה רואה שהאוניברסיטה העברית היא חמש דקות ממך. אם תלמד בבית לחם או באל-קודס (האוניברסיטה הפלסטינית במזרח ירושלים), אחרי ארבע שנים תוכל למצוא עבודה רק ברשות הפלסטינית, עם משכורת של 2,000 שקל לחודש. אז עכשיו כולם זורמים לישראל". עיד אבו רמילה, המורה לאזרחות, אומר כי לנהירה לבגרות הישראלית יש עוד סיבה - שרוב התלמידים במכללה ציינו כסיבה העיקרית - החשש מפני התאוג'יה, שנחשבת למבחן נוקשה יותר, ושאינו בו הזדמנות שנייה.

בביקור במכללה לפני כשבועיים פגשנו כמה סטודנטים. ראוו מביט חנינא רוצה ללמוד פסיכולוגיה באוניברסיטה העברית, עבוד מביט חנינא רוצה ללמוד תקשורת, אזהאר מראס אל-עמוד רוצה ללמוד סיעוד או משפטים. לדבריהם, איש מהם לא נתקל בתגובות עוינות בגלל החלטתו ללמוד לבגרות הישראלית. "יותר קל להשתלב בחברה ולמצוא עבודה עם תעודת בגרות", אומר עבוד טרטר. "אזרחות זה המקצוע הכי קשה", מוסיף המורה אבו רמילה, "אני מלמד אותם על העקרונות של הדמוקרטיה, על החופש לנוע, על השוויון, ואז הם שואלים אותי 'איפה השוויון?'". בשנים האחרונות מפעילים גורמים פלסטיניים מירושלים לחץ על הרשות הפלסטינית לשנות את מבחני התאוג'יה כדי להיאבק בתופעה. חאתם חוייס, דובר איחוד ועדי ההורים של כל מזרח ירושלים, מגדיר את תהליך הישראלית כ"מחריד" בשל הפגיעה שלו בזכות הפלסטינית של תושבי העיר. לדבריו, "ישראל החלישה בכוונה את בתי הספר בעיר כדי לפגוע בלימוד ולדחוף את האנשים לבגרות הישראלית".

העירייה: יותר מים, פחות הריסה

קחו את שעוני המים לדוגמה. במזרח ירושלים כמעט אין שעוני מים, משום שרוב הבתים נבנו ללא היתרי בנייה והחוק לא מאפשר לספק מים או להתקין שעון מים לבית בלתי חוקי. לפני כשנתיים, שוב בעקבות פנייה מהאגודה לזכויות האזרח, מצאו בתאגיד המים העירוני פתרון משפטי יצירתי. במקום לקרוא לשעון מים, "שעון מים", מכנים אותו "מד בקרה". שינוי השם איפשר לעקוף את החוק ולהתקין שעוני מים ומערכת אספקת מים לאלפי בתים - וגם להתחיל לגבות תשלום על מים. כ-10,000 מדים כאלו חוברו בשנתיים האחרונות. לגיחון הגיעו גם מאות בקשות להתנתק מרשת המים הפלסטינית, שעדיין מספקת מים לחלק מהשכונות הצפוניות במזרח ירושלים ולהתחבר לרשת הישראלית. הבקשות קשורות לקשיים של חברת המים הפלסטינית לספק מים באופן סדיר. "קיבלנו כל כך הרבה פניות מתושבים שרוצים להתחבר לרשת הישראלית", אומר היועץ צחר. "אז נגיד שאני לאומן פלסטיני חסר תקנה, אבל רוצה להתקלח, מה אני אעשה? אז המים הישראליים הם לגיטימיים, הם פרגמטיים והם יגיעו בצורה שוטפת. אני יכול לתלות דגל פלסטין ליד מכל המים על הגג אבל אני מעדיף לקבל את המים בצורה סדירה. עכשיו תחשוב למשל על יישובי חומה ומגדל, אתה יכול לחשוב שהם היו אומרים 'לא נעשה מגדל מים, אלא נתחבר לרשת הירדנית כי זה יותר פרגמטי?' ברור שלא. אז כן, יש כאן תהליך. זה משהו שאי אפשר להתעלם ממנו".

דוגמה נוספת לגמישות המינהלית שמפגינות הרשויות מול הנעשה במזרח ירושלים היא בנושא היתרי הבנייה. הבעיה העיקרית היא, שהתושבים אינם יכולים לקבל היתר בנייה בשל העובדה שרובם לא יכולים להציג מסמכים שמעידים על בעלותם על הקרקע. כדי לפתור את הבעיה הזאת יצרו בעירייה את מה שמכונה "נוהל ברקת", שנועד לעקוף את הבעיות הללו.

"הבעיה היא, שאם אין לך אישור בעלות על הקרקע, כל המערכת המשפטית תקועה", אומר ראש העיר ברקת, "אז יצרנו מנגנון שבו המוכתרים, המינהל הקהילתי והעירייה יושבים ביחד ואם הם מגיעים למסקנה שאין סיבה שלא להאמין לאדם שאומר שהקרקע היא שלו - אז הוא מקבל היתר זמני. אם אחרי 20 שנה אף אחד לא תובע בעלות, זה הופך להיתר קבוע. זו עיר שצריך בה יצירתיות משפטית. אני מעדיף להיות צודק וחכם מאשר צודק וטיפש".

לצד המאמץ המשפטי משקיעה העירייה מאמץ תכנוני ולראשונה מאז כיבוש מזרח ירושלים מציגה תוכניות מתאר לשכונות הפלסטיניות. התוכניות מנסות להתמודד עם בעיית הבתים הבלתי חוקיים ומאפשרות במקרים רבים "להלבין" את הבתים הללו ולקבל עליהם היתרי בנייה רטרואקטיביים, שיהפכו אותם לחוקיים. במקביל חלה בתקופת ברקת גם ירידה חדה במספר הריסות הבתים שמבצעת העירייה. עם זאת, הירידה מיוחסת לרוב ללחץ הבינלאומי על ישראל בסוגיה זו. לברקת, שממקם את עצמו מימין למרכז הפוליטי, יש תפקיד מכריע בסיפור של מזרח ירושלים בשנים האחרונות. גם אם הנתונים לא מראים על שינויים דרמטיים בהעברות התקציבים למזרח ירושלים, גם אויביו הפוליטיים מודים שהוא משקיע מאמצים בשינוי המצב. מנקודת הראות שלו, המאבק למען שיפור מצב התושבים הערבים שלו הוא חלק בלתי נפרד מהמאבק להסרת התוכניות לחלוקת העיר מסדר היום.

"אני נחוש לשפר את איכות חייהם של כלל תושבי ירושלים", אומר ברקת. "זה בדיוק התהליך של איחוד העיר על ידי קידום כלל התושבים. ירושלים לא תחולק. נקודה. היא לא תוכל לתפקד אם היא תחולק. זה משהו מאוד עמוק במהות של העיר", הוא מוסיף. "אבל בתוך ירושלים יש לכל שבט את המקום שלו לכן גם אין לי בעיה שהערבים ייצאו להצביע, יהיה לי קל יותר לעבוד אם יהיו נציגים שלהם בעירייה".

שאלת המפתח היא אכן אם תהליך ההתקרבות לישראל יביא את הפלסטינים בירושלים לשבור את המחסום שמונע מהם להשתתף בבחירות המוניציפליות מאז איחודה. בכוחם של הפלסטינים, שמהווים 36% מהתושבים, לשנות באופן דרמטי את המפה הפוליטית במועצת העיר. בתסריט בלתי סביר, הם אף מסוגלים להביא לבחירת ראש עיר לא יהודי. בחברה הפלסטינית הירושלמית נשמעים קולות שקוראים להצביע כחלק מהתפיסה של שינוי המאבק למען שתי מדינות למאבק למען מדינה אחת. אך רוב המומחים מעריכים שגם אם התהליך הזה יבשיל, זה לא יקרה לקראת הבחירות שיתקיימו בעיר בעוד שנה.

"אין ספק שברקת שינה אסטרטגיה", אומר מאיר מרגלית, חבר מועצת עיריית ירושלים מטעם מרצ ומחזיק תיק מזרח ירושלים. "הוא לא איש פוליטי ולא אידיאולוג גדול, הוא מנהל אסטרטגיה של איש עסקים - הוא קונה את האנשים יותר מאשר כופה את שלטונו. למה להביא בולדוזרים ולהרוס אם אני יכול לשכנע אנשים להתפנות מרצונם החופשי? הוא יוצר סיטואציה שבה אנשים מרגישים שיש להם מה להפסיד".

לפני שבועיים כינס ברקת דיון בנושא ילדים בסיכון במזרח ירושלים. באולם המועצה המפואר של עיריית ירושלים ישבו כ-20 פלסטינים מהשכונות והכפרים, רובם באו בטענות לעירייה ולמשרדי הרווחה והחינוך. לדברי ברקת הם באו כי הם חשים שיש מי שמקשיב להם: "בעבר הם היו באים ומדברים ורואים שלא קורה כלום, אז אף אחד לא ידע אם זה בגלל אידיאולוגיה, חוסר רצון או אימפוטנטיות. פתאום כשהם רואים שדברים קורים אז הם מבינים שזו האידיאולוגיה, וגם שאין פה חוסר רצון או אימפוטנטיות".

בין ההישגים שעליהם מצביע ברקת הוא מונה השקעות בתשתיות ובתחבורה, תכנון שכונות, הקמת מבני חינוך ועוד. כדי להדגים את שינוי התפיסה בצד הפלסטיני, הוא מזכיר את מה שהתרחש בשנים האחרונות סביב "פסטיבל האור" והתנהגות הסוחרים בעיר העתיקה. הפסטיבל, שכולל פסלים ומופעים סביב נושא האור, התקיים השנה בפעם השלישית ברחובות העיר העתיקה. "בשנה הראשונה עשינו פיילוט, רק ברובע היהודי, והגיעו 100 אלף איש. בשנה השנייה, ברובע היהודי והנוצרי, ואז באו

200 אלף איש. השנה התקיים הפסטיבל בכל הרבעים, ו-300 אלף איש הגיעו", אומר ראש העיר. "בהתחלה הסוחרים פחדו לפתוח את החנויות, איימו עליהם, ואז הם ראו שאחד פותח ועוד אחד - והופ כולם פתחו. כולם עשו קופה, ואנשים התרגלו".

בריאות: תחרות קשה

אין לטעות. למרות דבריו של ברקת, קו הגבול בין שני חלקי העיר עודנו חד וברור. עדיין הכבישים במזרח ירושלים זרועים בורות ונמתחים בזוויות בלתי אפשריות. לצדם עדיין נערמת אשפה שאיש לא אוסף. כל מדד אפשרי - מספר פחי האשפה, מספר הגנים הציבוריים, מספר כיתות הלימוד ואיכות המתקנים בבתי הספר, מספר פנסי התאורה, תחנות טיפות החלב, השקעת תקציב פר תושב או פר תלמיד ועוד ועוד - יראה שהמזרח מקופח מאוד לעומת המערב והתושבים הפלסטינים מקופחים לעומת שכניהם היהודים. ממחקר מפורט שערך חבר המועצה מרגלית, עולה שבמקרה הטוב, 13.68% מתקציב העירייה מושקע ב-38% מתושביה החיים במזרח העיר. זאת ועוד, תושבי מזרח ירושלים סובלים יותר מאבטלה ומעוני, הם סובלים יותר מאלימות משטרתית, בשכונות שלהם פועלים מאבטחים פרטיים של המתנחלים ולשב"כ יש שיקול דעת בבחירת מנהלים לבתי הספר של הילדים שלהם.

עם זאת, יש תחום אחד שבו כמעט נסגר הפער בין יהודים מהמערב לשכניהם הערבים מהמזרח - תחום הבריאות הציבורית. בעשור האחרון התרחשה מיני-מהפכה בתחום הזה בירושלים. עד לפני כ-15 שנה סבלו תושבי מזרח העיר מקיפוח מתמשך גם בתחום הרפואה, בעיקר מצד קופות החולים - מיעוט מרפאות, רופאים לא כשירים, מחסור בשירותים. בעקבות חוק הבריאות הממלכתי, שמתגמל קופות חולים על פי מספר המינויים שלהן ועל פי שיפור מדדים רפואיים שונים, החליטה דווקא קופת החולים הרוויזיוניסטית - קופת חולים לאומית - להיכנס בכל הכוח לשוק במזרח העיר. העובדה שמדובר באוכלוסייה צעירה מאוד הפכה אותה לאטרקטיבית מבחינת קופות החולים. עם או בלי קשר, השתנה עם השנים הסמל של קופת חולים לאומית והמגן-דוד של פעם הפך עם הזמן לפרח. בתוך שנים ספורות נפתחה תחרות פראית בין הקופות, שמתנהלת באמצעות זכיינים מקומיים, לרוב רופאים, אך גם אנשי עסקים מקומיים.

התחרות וההפרטה לזכיינים הובילה למחאה מצד ארגונים כמו רופאים לזכויות אדם והאגודה לזכויות האזרח, מחשש לפיקוח מועט מצד הקופות ולהעדפת שיקולים כלכליים על פני שיקולים רפואיים. אבל התהליך הזה הביא גם לכך שכמעט בכל שכונה היום פועלות מרפאות המצוידות בציוד מתקדם. בחלק מהמרפאות נפתחו, בעקבות מספר מקרים של סירוב נהגי אמבולנס להיכנס לשכונות הערביות, גם חדרי מיון קדמיים. בכמה מקרים זוכים התושבים להסעות חינם למרפאות, מינויים חינם למועדוני בריאות או טיפולי שיניים חינם כדי לשמור אותם בקופה הנכונה. מנהלי קופות החולים בעיר עוד זוכרים כיצד הצליח זכין אחד להעביר לפני שלוש שנים עשרות אלפי מבוטחים מקופה לקופה לאחר שהגיע להסכם טוב יותר עם המתחרים.

פואד אבו חאמד, איש עסקים ומנהיג קהילתי מצור בהאר, מנהל את סניפי קופת חולים כללית בבית צפאפא ובצור בהאר. הוא מציג לראווה את המרפאה שלו, שכוללת גם חדר מיון מתקדם, מכון רנטגן ומרפאת שיניים. אבו חאמד מצביע על הישגים יוצאים מן הכלל בתחומי הרפואה המונעת. "כשהיה צורך לעשות בדיקות ממוגרפיה הגענו ל-95% מהנשים, אין לזה אח ורע. כי אני מכיר את הקהילה. מי שלא מסכימה, אנחנו מדברים עם הבעל, עם האחות, אני אשלח רכב להביא אותה. לא מוותרים". לדברי פרופ' יוסף פרוסט, מנהל מחוז ירושלים בשירותי בריאות כללית, מה שקרה במזרח ירושלים בתחום הבריאות בשנים האחרונות הוא בבחינת שיא בינלאומי. "קח את מדדי האיכות, שהם מדדים אובייקטיביים ואוניברסליים שבוחנים את איכות השירות הרפואי. ארבע שנים אחורה, המדדים היו נמוכים מאוד מאוד, היום הם כמעט משתווים לציון הארצי. יש מרפאות במזרח ירושלים שהן המובילות במחוז, הייתי לוקח אותן ושם אותן בקלות במרכז תל אביב". על פי הנתונים שמציג פרוסט עלו מדדי

איכות הבריאות במזרח העיר מצוין 74 בשנת 2009 לציון 87 כיום. הציון הזה לציון שמקבלות המרפאות במערב ירושלים והוא נמוך בנקודה אחת מהציון הארצי של מרפאות הכללית.

תעודות זהות: חושבים רחוק

השלב המתקדם ביותר בתהליך הישראלזציה הוא קבלת תעודת הזהות הישראלית. בניגוד לשטח שעליו הם גרים, שסופח במלואו לישראל, התושבים עצמם סופחו רק באופן חלקי ורובם המוחלט מחזיק בתעודת תושבות בלבד. מעמד התושבות שולל מהם שורה ארוכה של זכויות, בין היתר הזכות להצביע לכנסת, אך חשוב מכך - שולל מהם את הזכות להתגורר היכן שירצו. בניגוד לאזרחים, שיכולים להתגורר בשטחים או בכל מקום אחר בעולם, תושב פלסטיני ירושלמי שינסה לגור בשטחים (או שבשל חוסר מזל הגבול המוניציפאלי הותיר את ביתו מעבר לקו) או ללמוד בחו"ל שנים רבות מדי, עלול לאבד את מעמד התושבות שלו ובעצם את זכותו לשוב לעיר מולדתו.

לכאורה הדרך לקבלת אזרחות מלאה פתוחה לפניהם, אך בפועל הערימה ישראל קשיים על מי שביקש אזרחות והם ממילא לא היו מבקשים, בשל התפיסה שתהיה זו בגידה בעם הפלסטיני והשלמה עם הכיבוש. בשנים האחרונות נראה שגם המחסום הזה נשבר. על פי נתוני משרד הפנים, בכל שנה בשנים האחרונות קיבלו כמה מאות פלסטינים ממזרח ירושלים אזרחות ישראלית. עורכי דין שעוסקים בנושא מספרים שהתור לקבלת האזרחות הולך ומתארך. "מחסום הבושה נשבר", אומר עו"ד אמנון מזר, שמתמחה בבקשות לקבלת אזרחות. "אנשים הגיעו למסקנה שהרשות הפלסטינית לא תושיע אותם ושישראל נותנת להם כל טוב. אז הם הולכים ועושים לביתם. מי שמקבל היום אזרחות כבר אינו נתפס בהכרח כבוגד בעמו. זה הטרנד. הם לא מרגישים שהם צריכים להתבייש". שבירת מחסום הבושה הורגשה גם בסקר שערך בקרב תושבי מזרח ירושלים מכון וושינגטון, מכון מחקר עצמאי אמריקאי, בינואר השנה. תוצאות הסקר היו דרמטיות. בתשובה לשאלה "במקרה של פתרון קבוע של שתי מדינות, באיזו מדינה הייתי מעדיף לחיות?" ענו 35% מהנשאלים כי היו מעדיפים לחיות בישראל. 30% בלבד ענו פלסטיני ו-35% נוספים סירבו להשיב על השאלה. "זו היתה הפתעה", מודה ד"ר דיוויד פולוק, שערך את הסקר. "חשבנו שאנשים לא ירצו להגיד את זה, להודות בזה, אבל הם הודו. ממספר האנשים שסירבו להשיב אתה יכול להרגיש שמדובר בשאלה רגישה מאוד, לכן הייתי אומר שהמספרים האלו הם המינימום". בתשובה לשאלה "מה יעדיפו השכנים שלך במקרה כזה?" ענו 39% מהמשיבים כי השכנים יעדיפו להתגורר בישראל.

יותר שאלות מתשובות

מספר ההסברים לתהליכים שפוקדים את ירושלים ואת תושבי הפלסטינים הוא, ככל הנראה, כמספר הנשאלים. אבל הכל מסכימים שאין הדבר נעשה מאהבת ישראל, אלא כאמצעי הישרדות. "תעודת הזהות הישראלית היא חלק מהצמוד שלי", אומר תושב פלסטיני שקיבל אזרחות. גם עו"ד עדי לוסטיגמן, שמייצגת תושבים בתהליך התאזרחות, אומרת שבקשת האזרחות הישראלית היא אמצעי להעצמה של הזהות הפלסטינית דווקא. "זה מה שמאפשר להם לשמור על האדמה שלהם ועל הזכויות שלהם במקום שבו הם גרים", היא אומרת. "הם עדיין פלסטינים, זה שהם מקבלים אזרחות לא הופך אותם למתנחלים. להפך - זה מאפשר להם יותר חופש תנועה ואפשרות לשמור על קשר עם הפלסטינים בגדה, לעבוד ברמאללה ולגור איפה שהם רוצים בלי לתת דין וחשבון". "הרגל הופך לטבע וזה הרגל שבסוף יהפוך לטבע", אומר יועץ ראש העיר צחר, "זה לא משנה אם זה ישראלזציה או פרגמטיות. ככל שאתה מתרחק על ציר הזמן, אז הפער בין '48 ל-'67 מצטמצם. יש הרבה נקודות ציון חדשות על הציר. זה טבע האדם".

"צריך לזכור שיותר מחצי מהאוכלוסייה במזרח ירושלים נולדה לתוך המצב הזה (של השליטה הישראלית)", מוסיף ישראל קמחי, חוקר בכיר במכון ירושלים, "זה הולך למקום של יותר מתינות, יותר הכרה במצב הקיים, לחיות את היום-יום כל עוד זה אפשרי. מה שמעניין אותם זה מגרש משחקים לילד כמו שיש במערב העיר".

ד"ר אסמנה מצרי-חרזאללה, חוקרת במכון ירושלים, מגדירה את ההתנהגות של תושבי מזרח העיר כהישרדות. גם היא טוענת שתהליך ההשתלבות הזה דווקא יביא לחיזוק הזהות הפלסטינית של תושבי ירושלים. "זו פשוט הישרדות. זה לא אומר שהם רוצים להיות ישראלים. הם רוצים ללכת בין הטיפות", היא אומרת. "אבל ברגע שהצעיר הפלסטיני ילמד יותר, זה דווקא יגביר את המודעות שלו ויחזק את הזהות שלו. תראה מה קרה לערבים הישראלים - ככל שהם השתלבו הם הפכו ליותר מודעים לזהות הפלסטינית שלהם".

ג'ואד סיאם, תושב סילוואן, שנחשב מקורב לפתח, הוא מהמנהיגים הפוליטיים הבולטים כיום במזרח ירושלים. הוא עומד בראש המאבק נגד המתנחלים בסילוואן ובשל פעילותו נעצר פעמים רבות. "החיים שלנו במזרח ירושלים מורכבים, אנחנו פלסטינים וצריכים להיות שייכים למקום שבו נרגיש שיש לנו כבוד והמקום הזה הוא לא מדינת ישראל. בינתיים יש לנו תעודה ישראלית וחייבים להתעסק עם הרשויות הישראליות ואני גם מבין שיש אנשים שמקבלים תעודת זהות כדי לעשות את החיים יותר קלים. אבל בינתיים כל מה שישראל והמתנחלים עושים גורם לפלסטינים להרגיש יותר פלסטינים". קמחי, שעסק במשך שנים בהצעות לפתרונות פוליטיים לחלוקת ירושלים, לא חושב שתהליך הזה תהיה השפעה על האפשרות לחלק את העיר. "בסופו של דבר ההחלטה תהיה פוליטית. זה בעצם לא יעזור להם בכלום, אף אחד לא ישאל אותם".

"יותר ויותר פלסטינים התייאשו מהרשות הפלסטינית", אמר מרגלית לפני כחודש, עוד טרם החלטת עצרת האו"ם לקבל את פלסטין כחברה משקיפה, "הם לא מאמינים שתהיה חלוקה. הם רואים מה קורה בין חמאס לפתח ומה קורה בתוך הפתח והם אומרים 'לא תודה. למה לנו להכניס את הראש שלנו, שלא מי יודע מה בריא, לתוך מיטה שהיא ממש חולה? אנחנו מעדיפים לחיות תחת שלטון ישראל'. זו אמת שלאחד כמוני קשה לקבל".

עבור מרגלית, מוותיקי הפעילים למען זכויות הפלסטינים בירושלים, מעורר המצב החדש דילמות לא פשוטות. "יש פה התלבטות יומיומית בין השיקול ההומניסטי לשיקול הפוליטי". "אמנם קצת יותר טוב לערבים במזרח ירושלים", הוא אומר, "אבל המחיר לטווח הארוך, שאנחנו כיהודים וכולנו יחד נשלם, יהיה גבוה יותר. כי זה הרס הבסיס של פתרון שתי המדינות".

"עברתי את התקופה של הבכיינות ושל 'רק היהודים אשמים', אני לא מוריד את האחריות מהם, אבל אני רוצה לדאוג גם לעצמי", מוסיף פואד אבו חאמד, שבנוסף להיותו מנהל סניפי קופת חולים משמש כיו"ר ועדה התנדבותית לקידום החינוך בצור בהאר. בשני תפקידיו הוא מקיים קשר רצוף עם הרשויות. מה שמניע אותו, לדבריו, הוא תחושת הקיפוח. "זו תחושה קשה, זה צורב לי בלב כשאני נוסע בארמון הנציב ופתאום רואה שמגרדים את האספלט הישן כדי לשים חדש, ואתה אומר, 'אלוהים הלוואי עלי האספלט הישן'. הציפיות של תושבי מזרח ירושלים הן לשירותים בנאליים - כבישים, ביו. זה לא אשמתם שהיתה מלחמת ששת הימים, שלפחות יתנו לחיות בכבוד, אם זה 40 שנה ואם זה 400 שנה. כשיבוא הפתרון הפוליטי כבר נראה".

בין כתיבת הכתבה לבין פרסומה פרץ גל אלימות נוסף בעיסאוויה. מערכת היחסים שבה לסחר החליפין המוכר - אבנים, גז מדמיע, רימוני הלם ומעצרים. כ-18 צעירים נעצרו על ידי המשטרה. סוכנות הדואר לא נפגעה.

נשאר מחוץ לגדר

כמה מילים של הסתייגות - התהליכים האלו, שאין מי שיחלוק שהם אמיתיים, לא כוללים את כל אוכלוסיית מזרח ירושלים. הם מאפיינים בעיקר את השכונות המבוססות יותר ואת האנשים בעלי האמצעים באותן שכונות. התהליכים האלו לא מתרחשים כלל בשכונות הפלסטיניות שנותרו מעבר לגדר. שם התמונה היא כמעט הפוכה. כ-70 אלף תושבים פלסטינים, כמעט שליש מהתושבים הערבים של ירושלים, נותרו מעבר לגדר עם הקמתה. השכונות שבהן הם מתגוררים הפכו לאיים של אנרכיה מוחלטת בין ישראל לרשות הפלסטינית. המשטרה, העירייה, חברות התשתית והרשויות

כמעט שלא פועלות בשכונות הללו ואילו על הרשות הפלסטינית נאסר לפעול בהן על פי הסכמי אוסלו. כך נידונו התושבים שם לחיי מחסור ומצוקה, ללא שירותים בסיסיים ביותר ועם קשר הולך ומתרופף עם העיר שלהם שהותירה אותם מעבר למחסום.

ברקת מנסה לקדם בשנים האחרונות יוזמה להעברת האחריות על השכונות הללו לידי המינהל האזרחי. "להתאים בין הגבול המוניציפלי לגדר", לדבריו, "אני לא יכול להתנהל כאשר גדר חוצה את הגבול המוניציפלי, הגדר היא מחסום של ממש לאספקת שירותים". שינוי שכזה בגבול המוניציפלי הוא כמובן מהלך דרמטי, ויש שיגידו שבכך יתחיל הוויתור הישראלי על מזרח ירושלים. בינתיים, כצפוי, נתקל ברקת בסירוב המערכת הפוליטית להתייחס לכך.

משא ומתן מתחת לפני השטח

לפני שנתיים וחצי סערה המדינה בשל תוכנית לפיתוח "גן המלך". על פי התוכנית, שברקת השליך עליה את יהבו, היה אמור להיות מוקם אזור תיירותי חדש בתחתית הכפר סילוואן. התוכנית כללה הריסה של 22 מתוך 88 המבנים שהוקמו ללא היתר בשכונה הנקראת שכונת אל-בוסתן, והעברתם בשיטת "פינוי-בינוי", לחלק אחר בשכונה. התוכנית זכתה לגינויים מקיר לקיר, תושבי השכונה הקימו אוהל מחאה שהפך למוקד הפגנות אלימות בכפר במשך חודשים ארוכים. ממשלות בעולם נזעקו נגד התוכנית וחברי מרצ פרשו מהקואליציה העירונית במחאה על קידומה.

אבל בינתיים המשיכו ראש העיר ואנשיו להגיע לשטח ולדון עם התושבים על הסכמתם לפינוי מרצון. לטענת ברקת, חלק ניכר מהתושבים הפלסטינים כבר הסכימו לתוכנית, גם אם אינם מוכנים להודות בכך בפומבי. "אני בא בגישה של win-win", אומר ברקת, "מה שקורה באבו גוש בשבתות זה כלום לעומת מה שאפשר לעשות כאן. התוכנית תשפר להם את הנכסים למשהו שהם יכולים רק לחלום עליו. אז התוכנית הפכה ממוקש למשהו שהם מסתכלים עליו אחרת לגמרי. בסוף, התושבים יבינו שזה רציני והם בעצמם יבואו לבקש את התוכנית הזאת", אומר ברקת.

עו"ד זיאד קאוור, המייצג את רוב הדיירים, ותושב השכונה מורד א-סנע, מכחישים בתוקף שמתקיים משא ומתן כלשהו עם העירייה. "אולי אחד חתם לו, מתוך מאה. זה לא אומר כלום", אומר א-סנע. אבל מאיר מרגלית, שמכיר מקרוב את העניין, מאמין שאכן מתחת לפני השטח יש משא ומתן מתקדם. "יש יותר ויותר אינדיקציות שתושבים הגיעו להבנות, גם אם דברים עוד לא נחתמו", אומר מרגלית, "ואני אומר את זה בכאב ובצער גדול כי מבחינה מדינית אסור שהתוכנית הזאת תקודם. אני משוכנע שזו תהיה דריסת רגל לאנשי אלע"ד (עמותת המתנחלים בעיר דוד). אבל אם היה לי בית של 40 מטר בלי היתרים והייתי יכול לקבל בית גדול יותר ועם היתר... אז אני לא יכול לבוא אליהם בטענות".